

Oponentský posudek bakalářské práce

Jakub Mužík, *Analýzy sociálních souvislostí vzdělávání*

Tématem práce je kritika analýz dostupnosti českého vzdělávacího systému, zejména mezigeneračního přenosu vzdělávacích nerovností, jak je provádí tým SoÚ AV pod vedením prof. Matějů, a náznak toho, čím by se daly vylepšit. Po stručném rozvrhu práce a uvedení jejího tématu začíná autor výkladem různých pojetí racionality lidského jednání. Vedle známých konceptů M. Webera, T. Parsonse a J. Habermase představuje i výklad pojetí racionality u amerického (?) autora H. Giroux, jehož myšlenkami se pak často inspiruje i v dalším. Následuje výklad o „tvrdých“ a „měkkých“ datech, kde recenzent nepochopil, čím se toto rozlišení liší od běžnějšího rozlišení kvantitativních a kvalitativních metod. Charakterizuje „tvrdá“ data ještě něco jiného než fakt, že jsou číselná? Spočívá „ztvrzení“ dat (str. 7) ještě v něčem jiném než v číselné kategorizaci nebo vůbec převodu na číselné hodnoty? Otázku, zda (konstruovaným) kategoriím „ontologicky něco odpovídá“ (tamt.), nelze podle mého soudu v tomto rámci vůbec zodpovědět. Také námitka proti agregování (str. 8) – zdá se mi – prostě zpochybňuje oprávněnost „metodického individualismu“, který je patrně nutnou podmínkou každého kvantitativního zkoumání.

V další části autor představuje různé teorie reprodukce a sociálně-psychologický model sociální stratifikace a pak je konfrontuje s „kritickou teorií vzdělávání“ H. Giroux. V této poměrně rozsáhlé a obsahově hutné části práce se ovšem stupňuje problém, který se objevil už v předchozích částech: stále zamotanější formulace. V textu se objevuje množství pojmů ne právě obvyklých, které autor nevysvětluje (např. ilokuční cíle, str. 4; askripce, str. 15; lineární indexy, str. 19), i jiných, kterým patrně jinak rozumí (dělnická třída, vykořisťovatel, opravdová svoboda str.26, „opoziční veřejné sféry“ – plurál, str. 27 a pod.). Autor poměrně často při výkladu uvádí jen „negativní“ stránku nějaké věci, ač významnější je ta opačná, „pozitivní“. Tak na str. 14 je „lingvistická socializace neviditelnou překážkou“, ačkoli je především (byť jakkoli selektivní) podmínkou přístupu či úspěchu. „Kontext“ jistě může různé „záměry znemožňovat, znesnadňovat či deformovat“ (str. 5), bez něho se však především žádný záměr nemůže podařit.

Pokud se pak v textu na samé hranici srozumitelnosti vyskytnou různé lapsy, např. věty, v nichž očividně něco chybí (např. „S pomocí dat z mobilního zjistili, že...“, str. 15; „který je své podstatě transhistorický“, str. 29), začne čtenář pochybovat i o jiných tvrzeních. „V jádru strukturalistických teorií stojí myšlenka odmítnutí důležitosti lidského subjektu a významu sebeuvědomění a zkušenosti jako nejdůležitějších determinantů lidské historie.“ (Str. 28) „Ideologie se vyznačuje jistou specificitou, která ji spojuje se vztahy produkce, spotřeby a reprezentace významů a chování“ (str. 30) vypadá jako prázdné tvrzení, kdežto věta „Zdravý rozum je podle G. limitovaným modem vědomí, který je protikladný ve své podstatě a špatně vybavený k tomu, aby uchopil síly, které se podílí na jeho konstituci, nebo své vlastní efekty na konstituci sociální reality“ (str. 31) vypadá jako blábol.

Jakkoli opravdu nejsem zastáncem módního relativismu, u zastávce kritické teorie mne překvapují tvrzení tak kategorická, že o nich snad ani není dovoleno pochybovat: „Význam a specificitu konkrétní ideologie“ je prý třeba „zhodnotit, zda je pravdivý“ (str. 30); „Veškeré vědomosti jsou produktem sociálních vztahů“ (str. 31). Otázka, „na jakých základech stojí

naše současná společnost“ není zřejmě pro autora žádný problém, neboť chce motivovat rodiče a učitele, aby si to pouze „uvědomily“ (sic, str. 46); jak prostinké! Není jasné, proč „Abychom pochopili podstatu (stereotypů) ... musíme je uchopit z pohledu sociálních vztahů...“ (str. 32), rozhodně z toho však neplyne následující věta o tom, jak „sami studenti konstituují“ své názory. Proč „rozbor těchto ideologií a kulturních forem“ umožňuje právě (a pouze?) učitelům cosi odkrýt? (Tamt.)

V neblahé tradici jistého způsobu „kritiky“ autor zásadně neuvádí příklady; je na čtenáři, aby si domyslel, co to jsou „užitečné materiální prvky a dovednosti“, které by si měl osvojit (str. 33). Autor je patrně přesvědčen, že ideologie je „nástroj kritické analýzy“, co však ideologií rozumí, není lehké uhodnout. Na téže stránce se dočteme: „Uznáme-li, že ideologie jsou vždy produkovány, zprostředkovány a přijímány v rámci určitých sociálních praktik, které mají různé technologické zdroje“, začne být podle autora „jasné, že konstrukt ideologie odkrývá omezené avšak zásadní aspekty vztahů, které charakterizují rozhraní mezi ideologií, kulturou a vzděláváním“. Přiznám se, že tu kromě banalit nic jiného nevidím. Autor vyžaduje, abychom se „oprostili“ od určitých definic kultury (jež neuvádí) a pak nabízí jako definici větu, jež žádnou definicí není. (Str. 33) Autorovi „se zdá“, že „Petr Mařejů (sic) spoléhá na platnost logického kroku, kterým situuje autonomní sféru specifické třídní kultury do vztahu o přímém a nepřímém vlivu...“ (str. 38). Práce podle něho nechce dokazovat, že analýza prof. Mařejů nemá význam, „ale že nelze zapomínat na“ cosi jiného (tam.); ostrost jeho předchozích soudů ale říká něco jiného.

Práce má dostatečný rozsah, přiměřený seznam literatury a je vcelku pečlivě zpracována, vzhledem k uvedenému ji však není snadné zhodnotit. Je na jedné straně jasným svědectvím vážného úsilí a myšlenkové práce, na druhé straně je i poučenému čtenáři těžko přístupná. Pokud rozumím jejímu závěru, zdá se mi prostý: společenské vztahy nejsou mechanické a deterministické, takže i při hledání „příčin“ reprodukováné vzdělávací nerovnosti by bylo třeba zahrnout vlastní aspirace a rozhodování všech aktérů, a to například prostředky kvalitativního výzkumu. To je závěr poměrně nesporný, leč také ne příliš originální.

Práci určitě doporučuji k obhajobě a přikláním se k hodnocení „velmi dobře“, kolem 30 bodů.

V Praze 10.8.2010

Prof. Jan Sokol